

DAGENS FRÅGOR

Hammarskjöld, Chrusjtjev och Lumumba

Som preliminärt antydde i vårt förra häfte, blev utvecklingen av FN:s aktion i Kongo inte omedelbart så olycksbådande, som man var benägen att förutspå, när folkförbundsledningen insisterade på att sända trupper även till Katanga och när den utpekade Belgien såsom speciell syndabock i hela affären. Lumumbas våldsamt överdrivna krav och allmänt vettlösa uppträdande, den växande oredan i Kongo och det länge därmed kontrasterande relativa lugnet i Katanga samt Tshombes smidiga hållning, allt samverkade till att fjärma FN-männen från den sig så kallande centralregeringen i Léopoldville och föra dem närmare Tshombe och övriga moderata kretsar. Dessa arbetade på en mera västligt orienterad federation i Kongo i stället för den halvkommunistiska, centraliserade stat under Lumumbas diktatur, som allt klarare framträdde såsom sistnämnde demagogs mål. Hammarskjöld och hans förtroendemän drevs av händelseutvecklingen till att stänga Kongos flygplatser för Lumumbas militära offensivtillbud och radiostationerna för han oratoriska upptåg. Man fick ett ögonblick nästan visionen av att FN och Förenta staterna till sist ändå hade samlat sig kring en konstruktiv politik, som åsyftade att avlägsna Lumumba från den politiska skådebanan och definitivt bringa de moderata elementen till makten i ett federativt organiserat Kongo.

Det skulle emellertid genast visa sig, att i så fall varken den amerikanska

utrikesledningen eller FN ägde styrka nog för att konsekvent fullfölja en sådan politik och därmed definitivt rädda Kongo för den fria världen. När den halvkommunistiske diktatorn i det lilla Guinea och dennes kollega i det något mera betydande Ghana hotade att draga sina bataljoner tillbaka från hela FN-aktionen, föll man till föga och öppnade åter flygplatser och radio för Lumumba och hans »regering». Under tiden började den ryska interventionen i Kongo antaga alltmera direkta och hotande former. Läget tenderade att ställa Washington och dess bundsförvanter inför alternativet att antingen helt uppge landet med alla dess naturtillgångar och se det förvandlas till en rysk bas i Centralafrika eller också att upptaga en öppen tävlan med ryssarna, med allt vad detta kunde innebära av risker för det kalla krigets övergång i Armageddon.

Vid denna tidpunkt inträdde emellertid på allvar en reaktion i själva Kongo, som åtminstone temporärt avlägsnade de värsta faromomenten. Presidenten Kasavubu bröt öppet med Lumumba, avsatte honom och nominerade en moderat regering. Ännu något senare gick reaktionen ett steg längre, i det att armén — om man nu kan använda en så pass anspråksfull benämning på de väpnade styrkorna i Kongo — inskred, satte Lumumba och hans hejdukar ur spel och skjutsade de kommunistiska legationerna och deras »tekniker» ur det sönderslitna landet. Att denna, i varje fall i skrivande stund bestående militärregim är klart antikommunistisk, förefaller tydligt.

Hur den förhåller sig till Kasavubu och hans anti-Lumumba-regering liksom till Tshombe, Kalondji och andra federalistiska krafter i det forna Belgiska Kongos perifera provinser, är däremot ännu så länge ganska oklart.

Det föreligger givetvis en möjlighet, att den antikommunistiska omsvängningen i Kongo under hand inspire-rats och understötts av FN-ledningen. Skulle så vara fallet — varom ingen f. n. vet något — bortfaller självfallet grunden för den kritik ur realpolitisk synpunkt av FN-politiken i Kongo, som här ovan antytts.

Den för Moskva olyckliga vändningen av de kongolesiska skådespelet ledde till våldsamma ryska attacker mot FN och detta både mot generalsekreteraren personligen och mot hans politiska och militära organ på platsen. Såväl den ryska pressen och radion som Sovjets ombud i säkerhetsrådet och så småningom ingen mindre än Chrusjtjev själv riktade ursinniga angrepp mot vad de betecknade som drängtjänster åt dunkla »kolonialistiska» intriger.

Det är svårt för att ej säga omöjligt att avgöra, vad som ligger bakom denna vändning i den ryska politiken, vilken nu senast, just när detta skrives, kommit till drastiskt uttryck i Chrusjtjevs egna stora rabaldertal och pittoreska presskonferenser i New York. Givetvis är det tänkbart, att ryssarna menar vad de säger och sålunda verkligen är förbittrade på Hammarskjöld och hans sätt att sköta FN:s sida av Kongoaffären. I så fall är man med Suez i minnet snarast frestad att göra den reflexionen, att Moskva förvånar världen med sin otacksamhet — detta sagt under förutsättning att inte den nyss här framställda alternativa gissningen om bakgrunden till Kasavubus och Mobutus åtgöranden verkligen skulle vara riktig! Troligare är väl, att de vilda utfallen mot FN och dess generalsekrete-

rare är nya utpressningsförsök av gammalt gott ryskt märke. Man har med andra ord hoppats att med hotellser och vapenskrammel kunna pressa FN och Hammarskjöld att medverka ytterligare en etapp vid raserandet av den fria världens ännu återstående bastioner i Afrika. Qui vivra verra!

Den bryska ryska taktiken har i alla händelser hittills såtillvida slagit fel, som det gång efter annan visat sig, att den alls ej rönt anklång bland de många asiatiska och afrikanska nationerna i FN. Dessa har tvärtom både i rådet och nu senast i generalför-samlingen demonstrativt slutit upp kring generalsekreteraren och därmed möjliggjort ett åtminstone skenbart mycket intrycksfullt förtroendevotum för honom. Man torde emellertid göra klokt i att inte bygga alltför mycket på vad våra sportinfluerade aftontidningar karakteriserade som en seger med 70-0 för Dag Hammarskjöld. Den med denna väldiga majoritet antagna ceylonesk-tunisiska Kongoresolutionen innehåller nämligen åtskilliga mycket tvetydiga punkter, vilka i fortsättningen kan ge anledning till nya svåra slitningar. Och några av de sjuttio, särskilt Guinea och, som Nkrumahs epistlar och orationer visar, även Ghana, åsyftar alldeles uppenbarligen i det långa loppet nästan detsamma som Moskva. Man vill nämligen utnyttja FN:s auktoritet och trupper för att slå ned de federalistiska och moderata tendenserna i Kongo och lägga makten därstädes odelad i händerna på Lumumba, med fulländat hyckleri presenterad som »Kongos lagliga regering». Fortsättningen kan alltså, trots ryssarnas ögonskenliga stora débacle i New York, bli både farlig och, i värsta fall, ödesdiger.

I detta sammanhang aktualiseras två problem, som gäller FN:s hela framtid. I det ena fallet är utvecklingen redan oåterkallelig. Genom en lång serie full-

ständigt urskillningslösa inval av nya stater, utan maktresurser av ens det blygsammaste slag och utan all politisk tradition eller erfarenhet, har man numera till en hopplös minoritet i generalförsamlingen reducerat de västerländska stater, som förfogar över det mesta såväl av världens finansiella och industriella tillgångar som av dess fonder av politisk erfarenhet och kultur. Guineas, Togos, Malis, Somalis eller Ghanas röst betyder lika mycket som Italiens, Spaniens, Hollands, Österrikes eller Sveriges vid omröstningarna i FN.

Den andra frågan står ännu öppen. För några veckor sedan tycktes generalsekreteraren, till synes något förhastat, vara redo att när som helst frånträda sin post, om han från något håll ej längre ansåges sköta den till FN:s fördel. Tagen på ordet av Chrusjtjev och uppmanad att draga sig tillbaka, vägrade han givetvis att följa detta consilium abeundi. Med sitt ovanligt klara och skarpa svar på den ryske diktatorns lumpna angrepp inhöstade han en välförtjänt seger i församlingen. Men — kommer det att i fortsättningen visa sig möjligare för Dag Hammarskjöld, än vad det för tio år sedan var för Tryggve Lie, att rykta sitt ämbete under ryssarnas öppna fiendskap, allra helst när han vid kritiska tillfällen måste räkna på så bräckliga stöd som Tito, Sukarno, Nasser och Nkrumah? Och vilken situation uppstår en gång vid hans avgång, vare sig denna kommer vid mandatidens utgång eller framtvingas tidigare? Antingen måste man då välja en person, som åtnjuter Moskvas odelade välvilja och förtroende — med allt vad detta innebär för FN:s övriga ledamöter — eller också öppnas vägen för något slags från början av inbördes oenighet paralyserat sekreterarkollegium av den typ, som den ryske självhärskaren redan har skisserat.

Alternativet vore att man vägrade att inlåta sig på flera svaga kompromisser, satte hårt mot hårt och toge risken för den brytning mellan Moskva och dess hejdukar å ena sidan samt folkförbundet å den andra, med vilken Chrusjtjev redan har hotat. Det är trots allt inte helt säkert, att den sistnämnda möjligheten på längre sikt skulle visa sig vara enbart en olycka. Om det svåra spelet sköttes från Västs sida med kallblodighet och politisk fingerfärdighet och med utnyttjande av sina enorma resurser, så att man lyckades hålla kvar huvudmassan av de oengagerade länderna inom förbundet, skulle detta, liksom en gång i Koreakrisens dagar, kunna göra en positiv insats såsom moralisk resonansbotten för den fria världens politik. Ett FN, som domineras av kommunister och fellow-travellers vore däremot långt farligare än att inte ha någon världsorganisation alls.

Problemet Cuba

Ären omkring 1930 följde hela den radikala latinamerikanska ungdomen med beundran och bävan hur guerillakämpen Sandino i Nicaraguas obygder stred mot en nordamerikansk ockupationsarmé. Om Sandino verkligen var en gestalt med politisk resning eller blott en oregelig sälle blev aldrig uppenbart; hans bana avklippes tidigt genom bråd död. Tjugo år senare blev det på Cuba Fidel Castro förunnat att föra en liknande seg guerillakamp mot överlägsna motståndare, i detta fall diktatorn Batistas välldrillade krigsmakt, till en i hela Latinamerika våldsamt bejublade slutseger nyårsdagen 1959. Som ingen annan latinamerikansk revolutionsledare i modern tid har Fidel Castro också efter sitt maktillträde fortsatt att utgöra ett ideal för stora delar av latinamerikansk folkopinion, som även

rent demografiskt domineras av de unga. Det var ju *han* som vågade att inte bara dekretera utan ögonblickligen igångsätta en radikal jordreform. För Latinamerikas reformivrare framstår alltid en omfördelning av jorden som något av en patentrösning på kontinentens svårartade ekonomiska och sociala problem. Det var också han som inte drog sig för att öppet och kompromisslöst trotsa Förenta staterna, att expropriera nordamerikansk egendom, att ställa sig utanför det av Förenta staterna naturnödvändigt dominerade inter-amerikanska systemet för att i stället visa Cubas solidaritet med andra underutvecklade, »anti-imperialistiska» länder. Ja, han har t. o. m. vågat att i dagarna inför en jublande folkmassa bryta förbindelserna med Förenta staternas protegé på Formosa för att i stället kunna knyta an till det »verkliga», kraftfullt dynamiska Kommunist-Kina. Han är, sist men inte minst, den intellektuelle unge krigaren med Kristusansiktet och outtömlig revolutionär retorik, helt olik Latinamerikas övriga, nuvarande något färglösa, parlamentariskt skolade politiker och statsledare. — Det är endast mot denna bakgrund i latinamerikanska ungdomsideal och framtidsdrömmar som den obalanserade, maktberusade demagogen Fidel Castro trots allt fortsätta maktställning i dagens Latinamerika och det cubanska problemets storleksordning blir fattbara.

I likhet med Perón hade f. d. sergeanten Batista baserat sin korrumperade men tack vare utländskt kapital och utländska turister materiellt sett framgångsrika regim inte bara på krigsmakten utan också på de fackliga organisationerna. Industrierbetarnas lönenivå var delvis synnerligen högt uppdriven. Vad revolutionären Castro politiskt kunde exploatera var i stället i första hand den bildade medel-

klassens välförståeliga harm mot en brutal diktatur och mot det utländska kapital som direkt eller indirekt stödde denna. Vidare förstod han att för sina syften kanalisera de av Batista-regimen bortglömda lantarbetarnas berättigade missnöje med sin misär. I ett land som Cuba med dess extrema beroende av sockerproduktionen, som i sin tur oundgängligen medför omfattande säsongarbetslöshet, ter sig utan tvivel krav på differentiering av näringslivet, sådana som framfördes just av Castro, psykologiskt och socialt sett alldeles särskilt välmotiverade.

Eftersom hälften av sockerindustrin var i nordamerikansk ägo kunde Castros reformkrav inte gärna annat än kollidera med Förenta staternas intressen. Näst sockerexporten (inkl. derivat 80–90% av den totala) har det varit nordamerikanska turister som framförallt försett Cuba med utländsk valuta. Av Cubas import har 75% normalt kommit från Förenta staterna. Men även om motsättningen mellan nationalistiska reformkrav och det nordamerikanska kapitalet och därmed Förenta staterna på Cuba i och för sig varit ofrånkomlig, har den på ett dramatiskt och konsekvent sätt skärpts av Castro, vars bruk av invektiv inte lämnat något att önska i fråga om våldsamhet. Det är tydligt att den cubanska regimen handlat i trygg förvisning om att Förenta staterna inte skulle våga att göra bruk av yttre maktmedel, på det sätt som skedde fram till Franklin Roosevelts era. I fråga om Cuba, som ju lösgjordes från Spanien med nordamerikansk hjälp 1898, förbehöll sig Förenta staterna länge i kraft av en traktat direkt rätt till att intervensera, vilket först Roosevelt frivilligt avstod från 1934. Ännu sörjer emellertid den nordamerikanska flottbasen Guantánamo för att minnet av det förödmjukande nord-

amerikanska protektoratet skulle hållas levande hos cubanerna även utan Fidel Castro och hans TV-svada.

Med obestridlig logik har Castro-regimen i sin frontställning mot Förenta staterna i allt högre grad kommit att söka stöd hos Östblockets makter. Att en kommunistisk eller prokommunistisk klick bland revolutionärerna, ledd av bl. a. guerillastrategen och nuvarande riksbankschefen, argentinaren »Che» Guevara, agrarreformatorn Nuñez Jiménez och chefen för den omskapade krigsmakten Raul Castro, hela tiden haft en sådan målsättning torde vara obestridligt. För andra, snarast liberala »fidelistas» har regimen allt påtagligare förankring i östlägret blivit mer och mer svårsmält. Den första etappen i denna ödesdigra utveckling nåddes med handels- och betalningsavtalet med Sovjet den 13 februari i år, varigenom Sovjet förband sig att köpa 1 milj. ton socker årligen och beviljade en 100 milj. dollar kredit för teknisk hjälp. En andra etapp markerades på ett högdramatiskt sätt, när Chrustjev den 9 juli beredvilligt erbjöd sig att sända fjärrobotar mot Förenta staterna i det ögonblick nordamerikanerna tog sig för med att intervensera på Cuba, och Fidel Castro och hans hejdukar bara tacksamt tog emot. Liksom i Afrika Guinea har på västra halvklotet Cuba låtit sig inrangeras bland Östblockets lydiga schackpjäser. Öns strategiska nyckelposition mitt i Caribiska havet och samtidigt i Förenta staternas omedelbara grannskap, gör detta självfallet särskilt betydelsefullt.

Parallellt med den utrikespolitiska östorienteringen har den inrikespolitiska utvecklingen på Cuba länkats i alltmer vänsterextremistiska banor. Det organ som fått till uppgift att genomföra agrarreformen, INRA, har blivit en jättelik statstrust som driver konfiskerade jordbruk, lägger under

sig detaljhandeln på landsbygden och söker monopolisera importen. Det tycks inte vara upprättandet av självägande jordbruk utan av statsdirigerade kollektiv som framförallt är agrarreformens mål. Både fackföreningar och företag utsätts för hänsynslösa statsinterventioner. Antikomunistiska tendenser, var de än kommer till uttryck, i universiteten, i pressen, i armén, undertrycks alltmera hårdhänt och konsekvent. Det folksocialistiska partiet har fått karaktären av enhetsparti. Pressen är likriktad. Allmänna val är ställda på en oviss framtid. I stället för att vädja till folket i val, vädjar Castro stundom till folket »på torg», varvid hans demagogi skördar lättvunna triumfer. Allt större befolkningskategorier har som folkmiliser ställts under regimen direkta kontroll. Det är med andra ord en välbekant företeelse, den totalitära diktaturen, som i frihetshjältens skugga åter träder fram.

Självfallet finns det på Cuba många som är förbittrade över regimen svek mot frihetsidealerna. Atskilliga av revolutionens mest entusiastiska deltagare har hoppat av — när de inte redan hunnit utrensas. Den katolska kyrkan är visserligen på Cuba ganska svag men revolutionerna mot Perón och Pérez Jiménez i Venezuela visar att latinamerikanska diktatorer inte i onödan bör utmana den. Det är dock just vad Castro gjort. Däremot har de flygraider vilka i sabotagesyfte företagits från Florida av anti-castroelement säkerligen snarare förstärkt än försvagat regimen maktställning. Nordamerikansk press har också i viss utsträckning genom sina utfall spelat Castro i händerna.

Det mest anmärkningsvärda i fallet Cuba har emellertid länge varit det officiella Förenta staternas återhållsamma hållning. Man tycks i Vita huset verkligen ha tagit lärdom av de

många diplomatiska missgrepp som tidigare gång efter annan uppväckt latinamerikansk indignation. I juni och juli i år lät emellertid Castro förstatliga Essos och Texacos liksom även det brittisk-holländska Shells raffinaderier, vilka vägrat att raffinera importerad rysk olja i stället för sin egen venezolanska. Inom parentes sagt är praktiskt taget hela Cubas kraftförsörjning baserad på importerad olja. Castros åtgärd utlöste verkligen en länge väntad nordamerikansk reaktion: Cuba berövades praktiskt taget hela sin kvot i Förenta staternas sockerimport vilket också medförde förlust av den subvention som ett artificiellt uppskruvat pris för det cubanska sockret i själva verket utgjort. Förenta staternas »ekonomiska aggression» kom Cuba att förgäves vädja till Förenta nationernas säkerhetsråd. Desto lyhördare var Sovjet, vars hotelser mot Förenta staterna redan berörts. Eisenhower förklarade emellertid kategoriskt att Förenta staterna aldrig skulle låta sig tvingas att godtaga »en regim dominerad av den internationella kommunismen på det västra halvklotet». Han skyndade sig också att lägga fram ett hjälpprogram för de latinamerikanska staterna på 500 milj. dollar — med uteslutande av Cuba. Så rustad begav sig utrikesminister Herter i slutet av augusti till den interamerikanska utrikesministerkonferens i Costa Rica, som man på latinamerikanskt håll framförallt påyrkat med anledning av en annan caribisk oroshärd, den lilla Dominikanska republiken.

Dess mångårige despot av i Latinamerika legendarisk men numera dessbättre försvunnen typ, Rafael Leonidas Trujillo, vars brutala kidnappningar på utländskt område t. ex. länge upprepats utan repressalier, råkade nämligen gå en aning för långt när han i juni i år iscensatte ett mord-

attentat mot Venezuelas president Betancourt. Denne undkom med livet men Trujillos skuld påvisades av en undersökningskommission. Fastän Dominikanska republiken så sent som i juli i år fått sin nordamerikanska sockerkvot förstärkt på bekostnad av Cubas, tvekade Washington i detta läge inte att offra sin mångårige och demonstrativt trogne men minst sagt komprometterande bundsförvant. Förenta staterna förenade sig i Costa Rica därför med de latinamerikanska staterna i beslutet att tillgripa ekonomiska sanktioner mot och stopp för vapenexport till Dominikanska republiken, med vilken stat de diplomatiska förbindelserna vidare skulle avbrytas. Därmed hade Herters utgångsläge för en aktion också mot Trujillos gamle antagonist Fidel Castro otvivelaktigt förbättrats.

Det är emellertid karakteristiskt att den efter långa debatter fattade resolution som fördömde sovjetisk och kinesisk intervention på västra halvklotet och uttryckte sitt ogillande av sådana amerikanska stater vilka tillät dylik inblandning, inte nämnde Cuba vid namn. Det blev också nödvändigt för president Betancourt att öppet desavouera sin Castrosympatiserande utrikesminister Arcaya för att Venezuela skulle komma med. Överhuvudtaget utgör Costa Rica-konferensen ett intressant jämförelseobjekt till den i Caracas 1954, där Dulles utan lämpor genomdrev en antikommunistisk deklaration med spetsen riktad mot vänsterregimen i Guatemala vars kommunistiska prägel var vida mindre uppenbar än Castroregimens av 1960. De latinamerikanska staternas hållning visavi Förenta staterna förefaller nu betydligt mera självständig — och mera splittrad — än då.

Givet är att man på latinamerikanskt håll inte kan undgå att märka den fara som kommunismen på Cuba ut-

gör, inte minst de cubanska agenter vilka med nöje förser hågade revolutionärer i olika caribiska stater med »Che» Guevaras lilla handbok i guerrillakrigföring och andra goda råd. Det är också naturligt om varken liberaler eller katoliker i längden kan tänkas sympatisera med en allt rödare Castroregim. Redan i början av augusti beslöt för övrigt i Lima en konferens av latinamerikanska vänsterpartier (Acción Democrática i Venezuela, MNR i Bolivia, de peruanska apristerna m. fl.) att ge Castro en vänskaplig men tydlig tillrättavisning för hans underlåtenhet med att anordna allmänna val. Emellertid är de ledande politikerna i Latinamerika väl medvetna om vilken popularitet Castro alltjämt åtnjuter inom breda lager och i en del fall kan de tydligen inte heller själva förmå sig till det svek mot sina ideal som de anser att en aktion mot honom skulle innebära. Slutligen bör också en annan omständighet beaktas. Inte utan rätt säger sig latinamerikanerna att de har Castro att tacka för att Förenta staterna äntligen börjar att intressera sig för dem. Så mycket är säkert att Eisenhowers redan omnämnda hjälpprogram som kanske har en mer reklambetonad än verkligt gedigen karaktär, i allra högsta grad bär Cubakonfliktens stämpel. Så länge Castro sitter kvar på Cuba, kan Latinamerikas återstående stater vara vissa om en relativt stor andel av Förenta staternas för dem livsviktiga kaka.

Ja, hur länge Castroregimen kan hålla sig kvar, med hjälp av östblockshandel och Sovjets politiska stöd, är i allra högsta grad en öppen fråga. Även om de verkligt handfasta ledarna alltmer börjar framträda i ljuset vid sidan av den sjukdomsmärkte Fidel Castro, är det emellertid tydligt att det just är han som utgör regimens stora folkliga tillgång. Det är inte utan

att tanken går till Evita Perón. Även hennes sociala patos var sannolikt ursprungligen äkta, även hon lyckades med konsten att fanatisera folkmassorna, även hon blev något av helgon redan före sin död. Hennes bortgång medförde visst inte regimens snara undergång men väl att den förlorade sin närmast extatiska förankring i folkdjupen, sin enastående glamour. Bland de lättroliga latinamerikanerna är sådana faktorer inte att förakta.

1960 års valsiffror

Andrakammarvalet 1960 kommer otvivelaktigt att gå till historien som ett av de mera märkliga valen. Televisionen har för första gången spelat en betydande roll i en svensk valrörelse och har otvivelaktigt bidragit till att deltagandet i valet blev det högsta, som någonsin noterats. Erfarenheterna från årets val har också givit belägg för den uppfattningen, att det är socialdemokraterna, som framför allt har sina reserver bland de s. k. soffliggarna. Valresultatet kom måhända icke helt överraskande. Genom de möjligheter, som den borgerliga splittningen erbjudit, och genom att utnyttja pensionsfrågan än en gång som tillhygge lyckades socialdemokraterna inte blott att ytterst väl befästa sina parlamentariska ställningar utan var dessutom nära att ensamma få majoritet i andra kammaren och därmed också i de gemensamma voteringarna. Högerpartiet framstår som valets förlorare. I jämförelse med 1958 års kommunalval förlorade högerpartiet nära en femtedel av sin andel i valmanskåren. Om 1958 års riksdagsval tas som jämförelse blir resultatet visserligen något bättre för högerpartiets vidkommande, men kvar står dock det faktum, att tillbakagången vid årets val varit ytterst betydande.

Som valets huvudresultat framstår det faktum, att det parlamentariska läget i stort sett är likartat det, som var rådande efter 1948 års val. Socialdemokraterna och kommunisterna har fått stöd av tillsammans 52,3% av väljarkåren — 1948 var motsvarande siffra 52,4%. De båda partierna förfogar över 119 av andra kammarens 232 mandat — 1948 120 av 230 mandat. Socialdemokraterna har för första gången sedan 1950 en knapp röstövertikt över de borgerliga partierna, 47,8% mot 47,7%. Till följd av den borgerliga framryckningen under 1950-talet har socialdemokraterna fått vidkännas en stadig minskning av sitt mandatantal i första kammaren men har likväl alltså en knapp majoritet i senaten. Detta räcker dock för majoritet i de gemensamma voteringarna. I dessa kommer socialdemokraterna, sedan de drivit genom den författningsändring, som ger talmännen rösträtt, att förfoga över 191 röster mot de borgerligas 185. Som tungan på vågen kvarstår alltså kommunisterna med 7 mandat.

Det stora valdeltagandet har med rätta betecknats som sensationellt. Inte mindre än 85,6% av de röstberättigade medborgarna gick till val. Ett så stort frivilligt valdeltagande torde icke någonsin ha förekommit i något land i ett vanligt parlamentsval, och 1948 års rekordsiffra, 82,7%, har överträffats med bred marginal. För jämförelses skull kan nämnas, att valdeltagandet vid 1958 års båda val var 77,4 respektive 79,2%. Det högsta deltagandet i årets val noterades i Fyrstadskretsen och Älvsborgs södra, vilka båda nådde upp till 88,6%. Kopparbergs län hade med 82,1% det lägsta valdeltagandet.

Antalet poströster var i år också större än någonsin tidigare. I jämförelse med juni valet 1958 ökade de med nära 50% i antal. Ökningen är främst

att hänföra till de förenklade regler för poströstning, som införts vid årets val. Det ökade antalet poströster har också inverkat på fördelningen av dessa mellan partierna. En viss utjämning har ägt rum, och det kan väntas att denna utveckling kommer att fortsätta. Högerpartiet, som framför allt kunnat påräkna en relativt stor andel av poströsterna, har fått se sin andel minska, medan socialdemokraternas har ökat. Av de 187 215 poströsterna fick högerpartiet vid årets val 34,9% — motsvarande siffror för valen 1958 var 43,2 respektive 47,0% — och socialdemokraterna erhöll 33,7% — 1958 28,4 respektive 27,9%. Poströsterna påverkade resultatet i fem valkretsar. Med dessas hjälp kunde högerpartiet erövra tre samt folkpartiet och socialdemokraterna ett mandat vardera. Det kan på goda grunder antas, att poströsterna kommer att få en än större betydelse i framtiden. Den ökade rörligheten hos befolkningen kommer sannolikt att avspegla sig i ett ökande antal poströster.

Högerpartiet, som alltsedan 1950 gått segrande fram vid varje val, förlorade vid årets val sex mandat och reducerades därmed till en storleksordning strax under den, som uppnåddes vid 1956 års val. Dess andel i väljarkåren sjönk från 20,4% vid kommunalvalet 1958 — 19,5% vid juni valet 1958 — till 16,6%. År 1956 erhöll partiet 17,1% av rösterna. Det har icke lyckats högerpartiet att behålla de väljare, som tillförts partiet i samband med folkpartiets kraftiga nederlag i 1958 års båda val.

Högerpartiet lyckades hålla sina ställningar bäst på Gotland, där partiet likväl förlorade ett mandat, i Norrbotten, i Sydsverige och i Stockholms län. I Fyrstadskretsen erövrade partiet sitt enda nya mandat med hjälp av poströsterna. De sämsta resultaten noterades i Västsverige och i Småland.

I Älvsborgs läns södra valkrets, som länge tävlat med Fyrstadskretsen om att vara partiets starkaste fäste, sjönk andelen i valmanskåren från 29,5% vid junivalet 1958 till 24,4%. Det förtjänar dock beaktas, att i samtliga de kretsar, där partiet gick starkast tillbaka, hade en viss regress gjort sig märkbar redan vid 1958 års kommunalval.

Centerpartiet fortsatte i det framgångens tecken, som följt partiet alltsedan namnbytet och uppgivandet av samverkan med socialdemokraterna. Partiet är med 34 mandat i andra kammaren — två vinster från folkpartiet — nästan lika stort som de båda andra borgerliga partierna och har i det närmaste återvunnit den styrka, som bondeförbundet hade, då det på 1930-talet var som starkast. Sina största framgångar vid årets val kunde centerpartiet inregistrera i Blekinge, Östergötland och Dalarna. I de båda senare valkretsarna hämtade partiet också sina mandatvinster. Överraskande framgångar kunde också noteras i de rena stadsvalkretsarna. I Stockholm vann partiet preliminärt ett mandat från högerpartiet, vilket dock återerövrades med bred marginal genom poströsterna. I Fyrstadskretsen mer än fördubblade partiet sitt röstetal från junivalet 1958, och i Göteborg, där man för första gången ställde upp, fick centerpartiet över 4 000 röster. Centerpartiets inbrytningar i städerna har dock hittills medfört föga positiva resultat. Främst har socialdemokraterna gynnats, då centerpartiets uppträdande på scenen i första hand lett till en ökad splittring av de borgerliga rösterna. Förluster åsamkades centerpartiet vid årets val förvånande nog främst i Halland, som tillsammans med Gotland utgör partiets starkaste fäste, samt i de båda nordligaste länen.

Folkpartiet återvann en del av sina förluster vid 1958 års kommunalval

men lyckades icke uppnå samma andel i valmanskåren som vid 1958 års riksdagsval. Partiet erhöll nu 17,5% av rösterna — vid 1958 års val var motsvarande siffror 18,2 respektive 15,6%. Trots ett sämre resultat än vid junivalet 1958 lyckades folkpartiet likväl tursamt öka med två mandat och blev därmed åter det största oppositionspartiet med ett mandat mera än högerpartiet. Sina största röstmässiga framgångar i jämförelse med junivalet 1958 inhöstade folkpartiet i Uppsala och i Örebro län, i Stockholms stad och i Stockholms län samt i de båda nordligaste länen. Det är betecknande, att centerpartiet fick vidkännas allvarliga motgångar just i de båda senare valkretsarna. I de sex nämnda kretsarna lyckades folkpartiet göra ett bättre val än i juni 1958. Sämst gick det för partiet i Fyrstadskretsen och i Malmöhus län samt i Blekinge.

Socialdemokraterna fick för första gången mer än 2 miljoner röster, en ökning med drygt 250 000 röster från kommunalvalet 1958, och framstår som valets segerherrar. Fyra mandat erövrades från högerpartiet och därjämte tillföll det nya mandatet i Stockholms län partiet, det senare synnerligen knappt med hjälp av poströsterna. Mandatförluster gjordes till folkpartiet i Norrbotten och i Örebro län. Socialdemokraterna ökade sitt röstetal icke blott i städerna utan kunde därjämte i stor skala återvinna röster i de landsbygdsvalkretsar, som sviktade 1958. De största framgångarna noterades just i dessa kretsar — Skånelänen, Västergötland, Halland och Kalmar län. De sämsta resultaten fick socialdemokraterna i Stockholms län och Stockholms stad, där partiet minskade sin väljarandel i jämförelse med 1958 års kommunalval, samt i Jämtland och Örebro län.

Kommunisterna lyckades inte stärka sina ställningar. Varje jämförelse med

riksdagsvalet 1958 blir för deras vidkommande missvisande, då de vid detta val underlät att ställa upp i alla valkretsar. I jämförelse med kommunalvalet ökade de visserligen med ca 35 000 röster men har trots det stora valdeltagandet i år icke ens kunnat nå upp till sitt röstetal 1956. Partiet har 4,5 % av rösterna, en ganska normal siffra för kommunistpartierna i de skandinaviska länderna. Man var emellertid nära att erövra det nya mandatet i Stockholms län och kunde även notera stora framgångar i Dalarna, där de ökade sitt röstetal med nära 50 % i jämförelse med kommunalvalet 1958, och i Västernorrlands län, där de hotar centerpartiets andra mandat. De sämsta resultaten inregistrerade kommunisterna i sina båda traditionellt starkaste valkretsar, Norrbotten och Göteborgs stad.

De småpartier, som för första gången ställde upp vid årets val, av vilka Framstegsunionen torde vara mest bekant, fick till fullo erfara det omöjliga i att försöka introducera nya partier. De fick endast ströröster på en del håll.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att 1960 års val medfört en stark vänsterkantring i vårt politiska liv. Det har visat sig, att intet av de borgerliga partierna är mäktigt att slå ut de andra båda, och att borgerlig splittring endast gynnar socialdemokratien. Ej heller har den gamla tesen, att borgerligheten går fram, då folkpartiet går fram, hållit. Det är en tillbakagång över hela det borgerliga fältet med undantag av centerpartiets i det stora hela tämligen blygsamma framgångar. Ännu vid 1958 års riksdagsval innehade de borgerliga partierna tillsammans majoriteten i 16 valkretsar. Efter årets val har blott 12 valkretsar borgerlig majoritet. Socialdemokraterna har nu ensamma majoritet i lika många kretsar, som de borgerliga, och

de fyra återstående håller socialdemokrater och kommunister tillsammans. Centerpartiet är störst av de borgerliga partierna i 11 valkretsar, folkpartiet i 10 och högerpartiet i 6. I en valkrets har folkpartiet och centerpartiet lika stor röstandel. Utsikterna för borgerliga mandatvinster vid nästa val är dock relativt goda. Socialdemokraterna har det sista mandatet i 11 valkretsar. För folkpartiet gäller motsvarande i 8 kretsar. Centerpartiet och högerpartiet åter har de sista mandaten i 5 resp. 4 valkretsar. Intet av kommunistmandaten är direkt hotat. Det torde emellertid vara uppenbart, att endast en enad borgerlighet i framtiden kan rubba den socialdemokratiska maktställningen.

Debatten kring Oscar II:s memoarer

Ända sedan Thorilds dagar har det varit en efterföljansvärd princip för kritikerna att varje sak skall bedömas efter sin art och varje människa efter sin tid. En del kulturskribenter har inte följt denna för historikerna självklara tes i sin bedömning av Oscar II:s nyutkomna och uppmärksammade memoarer. Man har nagelfarit kungens åsikter och litterära arbete, som om han levat i våra dagars Sverige och varit väl bekant med folkhemmets tankegångar och uttrycksformer. Genom att helt bortse från den historiska aspekten och betrakta kungen som ett fristående fenomen har man uppnått oanade effekter. Man har skildrat honom på ett raljant och fullständigt desorienterat sätt — så gjorde författaren Pär Rådström i sin behandling av kung Oscar i ett TV-program, som var en svår fadäs för vårt nyaste kulturorgan. Erkännas bör dock att Sveriges Radio delvis reparerade denna fåt genom att låta historieprofessorn Folke

Lindberg framträda i radion och ge en klok och sansad bedömning av memoarerna.

Hos andra kulturskribenter har memoarerna framkallat starkt känslomättade utläggningar. I en affektladdad artikel fylld av anakronismer sökte Dagens Nyheters skönlitteräre chefredaktör Olof Lagercrantz teckna ett porträtt av den främste oskarianen. Som grundval härför använde han vid sidan av memoarerna ett samtidigt på annat förlag publicerat arbete »Majestät i närbild», som i huvudsak är en kompilation av ur sitt sammanhang lösryckta citat. Kung Oscar framställdes av Lagercrantz som »en extrem högerman» — en typisk representant för den konservativaste falangen i vårt slutande 1800-tal. Allt hos honom blir sken, lögner, gester och fraser, förklarade han. Om memoarerna uttalade han en förkrossande dom: »Kungen tror sig skriva för en eftervärld, som nalkas honom med samma respekt som hans hov en gång. Men stämningväven är för länge sedan sönderriven, och det obarmhärtiga ropet 'Han har ju ingenting på sig' skallar i kejsarsalen.»

På första sidan i samma tidning underströks denna karakteristik av kungen och hans memoarer genom rubriken: »Landsfadern» var lågande reaktionär. Man frågar sig: reaktionär i förhållande till vem? För vår tid självfallet, men förvisso inte i förhållande till många av sina samtida: Estrup i Danmark, Bismarck i Tyskland och inte heller till riksdagens stora majoritet i Sverige. Oscar II var konservativ som många i sin krets, men i vissa fall t. ex. i fråga om arbetarförsäkringen och kulturvården var han framsynt för sin tid. Den överlägsna och anakronistiska behandlingen av Oscar II:s memoarer och allt sensationsskriveriet kring kungen och den kungliga familjen i en viss del av tidningspressen är inte på något sätt ovanligt eller uppseendeväckande för dagens svenska kulturliv. Uttalandena om kung Oscar ger dock ett nytt och skrämmande exempel på radikalismens förmåga att göra sina anhängare historielösa och intoleranta.